

SÖYLEŞİLER

ÖZBEK YAZAR ODİL YOQUBOV İLE SÖYLEŞİ*

Hüseyin BAYDEMİR**
Khurshid AKHMEDOV***

Odil Yoqubov (Adil Yakubov, Adil Yakuboğlu) kimdir?

20. yüzyılın yetiştirdiği en büyük Özbek yazarlarından biridir. 1926 yılında Kazakistan'ın güneyinde Karnak kasabasında dünyaya gelir. Babası Ruslar tarafından öldürüldüğü için nüfusa dedesinin ismiyle yazdırılır. İkinci Dünya Savaşı'nın son aylarında yaşını küçülterek gönüllü askerliğe yazılır ve Japon cephesine gönderilir. 1945-1950 yılları arasında beş yıl askerlik yapar. 1951-1956 yılları arasında Taşkent'te Orta Asya Devlet Üniversitesi (şimdiki Milli Üniversite) Filoloji Fakültesinden mezun olur. Literaturnaya gazetesinin Özbekistan muhabirliği, Özbekistan Yazarlar Birliği Başkanlığı, Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı gazetesinin baş muharrirliği gibi görevleri yürütmüştür.

1951 yılında ilk eseri Tengdoshlar (Akranlar) adlı povesti, 1956 yılında ise mensur eserlerini ihtiva eden Ikki Muhabbat (İki Muhabbet) adlı kitabı yayımlanır. Bundan sonra tiyatro eserleri kaleme alan yazarın 1958 yılında Chin Muhabbat (Gerçek Sevgi), Aytsam Tilim Aytmasam Dilim Kuyadi (Söylesem Dilim Söylemesem Yüreğim Yanar) adlı komedileri sahneye konar. Yurak Yonmog'i Kerak (Yüreğin Yanması Gerek- 1957), Olma Gullaganda (Elma Çiçek Açtığında- 1960) adlı tiyatro eserlerini kaleme alan yazar; Bir Feleton Qissasi (Bir Eleştirisi Kissası-1961), Muqaddas (Mukaddes-1963), Tilla Uzuk (Altın Yüzük-1963), Qanat Juft Bo'ladi (Kanat Çift Olur-1969), Matluba (Matlube-1970), Billur Qandillar (Billur Kandiller-1975) gibi povestleri sayesinde iyice meşhur olur.

1969 yılında Er Boshiga Ish Tushsa (Er Başına İş Düşse), 1973'te Diyonat (Diyanet) 1974'te Ulug'bek Xozinasi (Uluğbey'in Hazinesi) adlı romanları yayımlanır. Yazarın ayrıca Ko'hna Dunyo (Köhne Dünya), Odolat Manzili (Adalet

* Bu söyleşi 10.04.2002 tarihinde Taşkent'te yazarın evinde gerçekleştirilmiştir.

** Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, elmek: hbaydemir@atauni.edu.tr

*** Türk Filologu, Özbekistan, elmek: khurshid80@mail.ru

Menzili), Oqqushlar Oppoq Qushlar (Ak Kuşlar Apak Kuşlar-1988) adlı romanları çok meşhurdur.

Yoqubov'un Mukaddes adlı uzun hikayesi, Uluğbey'in Hazinesi, Köhne Dünya ve Adalet Menzili adlı romanları, bazı hikaye ve yazıları Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Yazar, "Özbekistan Halk Yazarı" unvanı, "Dostlik" ve "El Yurt Hurmati" madalyalarıyla ödüllendirilmiştir.

Yoqubov 21 Aralık 2009 tarihinde vefat etmiştir.

Söyleşi

Özbekistan'ın en iyi yazarlarından birisi olarak kabul ediliyorsunuz. Hatta yaşayan en büyük Özbek romancısı olarak değerlendiriliyorsunuz. İyi bir yazar okuyucusuna yol gösteren kişi midir?

Yazar, okuyucuya bir şeyler vereyim diye yazmaz. Şu veya bu fikri telkin edeyim demez. Yazarın bir amacı olmalı. Hayatta nasıl ki iyi iyiyse ve kötü kötüyse, yazar da iyiyi iyi kötüyü kötü olarak vermeli. Okuyucuyu aldatmadan, hayatta karşılaşılabilen zorluk ve faciayı gizlemeden yazmalıdır. Çünkü insanlar okudukları şeyi bilinçaltında daima gerçek yaşamla karşılaştırırlar. Eser, hayatı doğru tasvir ediyorsa okumaya devam eder. Eserin gerçekçi olmadığını anladığında, iyiyi ve kötüyü çarpıttığını fark ettiğinde kitabı kapatacaktır.

Bazı dönemler 'edebiyat sanat içindir veya toplum içindir' gibi tartışmalar yaşanmış. Siz bu tartışmanın hangi tarafında yer alıyorsunuz. Edebiyat sanat için mi toplum için mi?

Her ikisi de. Edebiyat ilk önce ve hatta mutlaka halk içindir. Okuyucu için yazılır. Ama bedîi eser, sanat eseri olursa okuyucunun zevkine de hitap etmiş olur. Eserin sanat seviyesi çok düşük olursa halk onu sevmeyecektir ve okumayacaktır. Bunlar birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

Bir tarafta sırf ideolojik saplantı içinde yazılmış propagandaya yönelik eserler var diğer tarafta ise sadece sanat seviyesini göstermek için üst perdeden yazılmış eserler var.

Evet, özellikle Sovyet edebiyatında bu tür eserlere oldukça aşinayız. Resmî ideolojiyi göklere çıkarmaya çalışan yazar ve şairler, sanat açısından tatsız, tuzsuz eserler verdiler. Ama bunlar uzun zaman içinde tutulmadılar. Öbür tarafta o dönemin ideolojik fikirlerini terennüm etmek istemeyen, asıl yazmak istedikleri de yasak olduğu için bir nevi sanatçılık oynayan edipler vardı. Sayıları az olsa da vardı. Ama doğal olarak bunlar da çok bilinmediler. Çünkü okunmadılar. Az önce söylediğim gibi yazar bu iki mevzuyu dengelemelidir. Hem geniş kitlelere hitap etmeye çalışacaksınız hem de eseri sanat seviyesi açısından belli bir düzeyde tutmaya çalışacaksınız. Bu dengeyi yazar kurmalıdır.

Sovyetler demişken, o dönemlerde edebiyat ve edebiyatçılar egemen ideoloji lehine kullanıldılar mı?

Elbette, Sovyetler döneminde edebiyatı silah olarak kullanma alışkanlığı çok yaygındı. Bu yüzden o dönemlerde kaleme alınmış eserlerin büyük bir kısmının halihazırda hiçbir kıymeti yok. Aslında bu realite sadece Sovyet edebiyatının acı bir hatırası değildir. Gerçeği ifade edecek olursak, dünyada gelmiş geçmiş bütün totaliter rejimler edebiyatı bir kılıç olarak kullanmışlardır. Bu sayede geniş halk kitlelerinin beyinleri çürütülmüştür. Fakat şunu da ifade etmeliyim: demokratik ülkelerde de edebiyat propagandanın bir parçası olabilmektedir. Tek fark, birinde zorla yaptırılıyor olmasıdır.

Propaganda veya zorla yazdırılan eserlere o zamanki okuyucunun tavrı nasıldı? Bu tür eserler okunuyor muydu, seviliyor muydu?

Edebiyatın kendisi hayatla iç içe. Sovyet rejimi, edebiyatı bir araç olarak kullanıyordu. Ama halk okurken çok iyi değerlendiriyordu. Yazar halkın derdini mi yazmış yoksa hükümetin istediğini mi? Edebi eserlerde bu hemen belli olur. O zamanlar gerçeği söylemek kolay şey değildi. Biraz olsun hakikat dile getirilmişse halk o eseri okurdu. Zulme alkış tutan eserleri halk okumuyordu. O zamanlar Özbek Sovyet edebiyatında yüz binlerce kitap yayımlandı. Onlardan çok azı ayakta kalabildi. On binlerce kitap kendiliğinden, hükümet gücüyle değil, kendiliğinden yok olup gitti. Çünkü halk onları kabullenmedi. Öyle olacaktı ve öyle de olmuştu. Bundan sonra da öyle olacaktır.

O yıllarda halkın gerçek derdini söylemeye imkan var mıydı ki?

Halkın derdini dile getirmek mi? Şunu defalarca dile getirebiliriz, Sovyetler döneminde böyle bir serbestlik yoktu. O zamanın belli konuları vardı: aşk, sevgi,

iyilik vs. Ben siyasi konulara çok az el attım. Hiç atmadım diyemem. O dönem Sovyet rejimini karalayan eser yazmak imkansızdı, izin yoktu. Yazar vicdanıyla baş başaydı. Öyle yazarlar vardı ki işi gücü sadece Rusları övmekti. Allah'a şükür benim öyle eserlerim yok. Ama siyasete hiç el atmadığımı da söyleyemem, yalan olur. Her devri biraz da kendi şartlarıyla düşünmek gerek. Edebiyatta genel konular vardır. Sevgi, aşk, inanç (ideal manasında), tarihi konularda gerçeği yansıtmak vb. Ben çoğunlukla şartlar ölçüsünde bu konularda yazdım.

Tarihi romanlarınız oldukça başarılı. Türk okurlarınız da bu eserleri çok sevdiler. Halk kültürü unsurlarını oldukça sık kullanıyorsunuz.

İşte Köhne Dünya, folklorik öğeleri fazlasıyla kullandığım roman. Yazar, eserin konusunu işlerken insanlara belli bir fikri aşlamak yerine eserin onlara yararını düşünmeli. Genel şeyleri söylemek de yanlış. Toplumun, halkın gönlündekileri söyleme yollarını aramalı. Büyük yazarlar, yasaklar söz konusu olsa bile halkın gönlündekileri söylemeye çalışmışlardır. Bazıları ise "Yaşasın parti!" diyerek gözlerini kapatıp yazmışlardır.

Köhne Dünya adlı roman ortaya nasıl çıktı biliyor musunuz? Onu ben rivayetler toplamı olarak değerlendiriyorum. Aslında böyle bir eser yazma düşüncesi kafamda hiç yokken bir rivayet işitmişim. Gazneli Mahmut adlı Türk hükümdarı biliyorsunuz. Şimdiki Afganistan'da büyük bir devlet kuran hükümdar. Başkenti, Afganistan'daki Gazne şehriydi. Oralardan İran'a kadar Orta Asya'yı almış, İsfahan'ı almış. Hindistan'a 17 defa hücum etmiş ve 16 kez galip gelmiş. Binlerce fil, köle, güzel kızlar, altın vs. çok şeyler ele geçirmiş. Gazne'yi güzel ve büyük bir şehir yapmış. Gazneli Mahmut, Sebüktegin adlı bir Türk emirinin oğludur. Sultan Mahmut yaşlandığı zaman tabibi yani İbni Sina'yı bana getirin demiş. Sarayında büyük şair ve ulemanın bulunmasını istemiş. Firdevsi'de Sultan Mahmut hakkında bir rivayet var. Sultan, İbni Sina'nın resmini yaptırmış, onu bulup getirmeleri için adamlarıyla beraber kırk şehre yollamış. Bu rivayetler içinde biri beni çok etkiledi. İbni Sina'nın Tıp Kanunları ve Eş-şifa adlı eserleri halkın arasında çok yayılmış. Bu kitaplar Afganistan'dan İran'a, İsfahan'a kadar ulaşmış. Bazıları eserleri iyice ezberleyip kendilerini İbni Sina diye tanıtarak şehir şehir, köy köy dolaşmaya başlamışlar. Böylece sahte İbni Sinalar türemeye başlamış. İşte Sultan Mahmut'un 40 şehre İbni Sina'nın resimlerini yollamasının sebebi bu. Eğer Sultan hasta olursa gözüne ölüm gözüküyor, ne yapacak? İki vezirini yanına çağırarak "İbni Sina'yı bulacağız, yoksa başımızı

kestiririm!” demiş. Kurnaz Ali Garib ile Ebul Hasenek sahte İbni Sinalardan birini bulup götürürler. O da kurnaz birisidir. Sultan’a çeşitli bitki ve uyuşturucular vererek acılarını azaltmış. Mahmut’un kız kardeşi akıllı birisiymiş. İsfahan’daki yeğenine mektup yazmış ve vezirlerin çevirdiği dolapları anlatmış. Gerçek İbni Sina’yı bulup getirmesini istemiş. Şehzade, gerçek İbni Sina’yı bulmuş ve Gazne’ye götürmüş. Babasına gerçek İbni Sina’yı getirdiğini söylemiş ama babası gerçek İbni Sina’nın kendi yanında olduğunu belirterek onun getirdiği kişinin sahtekâr olduğunu ilan etmiş.

İşte halkın arasında yüzlerce yıldan beri yaşayagelen bu efsanelere halk değer veriyor. Halkın gönlünde bunlar yatıyor. Bunlar bizim halkımızın hikayeleri, başkalarının değil. Ben de bunları kaleme aldım.

Tarihi roman yazarken, özellikle dönemi ve tarihi şahsiyetleri seçerken neye dikkat ediyorsunuz?

Tarihi roman günümüzdeki sorunları yansıtabilirse yazılmalı. Sadece tarihte kalmış vakayı anlatmamalı. Yoksa okuyucu okumaz. Bak günümüzde de aynısı var, bugün de şartlar öyle, diye karşılaştırır. Olaylar günümüzdükine benziyorsa ve okuyucunun alacağı bir ders varsa onu yazmalı yoksa yazmaya gerek yok.

Tarihi roman yazmak uzun bir hazırlık devresi gerektiriyor olmalı.

Ne kadar olduğunu bilmiyorum ama çok uzun zaman gerek. Tarihi okumak, hepsini bilmek gerekir. Mesela Uluğbey’in Hazinesi romanında anlatılan mevzu, o zamanlar nasıldı? Uluğbey’in faciası neydi, oğlu Abdülatif’in faciası neydi? O da tarihî bir kişilik. Babasını öldürmüşse de kendisi de altı ay sonra ölmüş. O zamanlar dindarların rolü nasıldı? Bunların hepsi araştırılmalı, araştırmadan bir şey yazamazsın. Ben hepsini not almıştım. Büyük kalın defterlerim var. İbni Sina hakkında da yıllar boyunca bilgiler toplamıştım. O zamanın ruhu, o zamanın dili gerekir. Bugünün diliyle tarihî roman yazılmaz. Her kelimedede olmasa bile her satırda o zamanın ruhunu, o zamanın dilini kullanmanız gerekir. Bunu ustalıkla yaptığınız zaman okuyucu anlamaz. Zaten anlamaması da gerekir. Kitabı okurken, “Evet, o zamanlar gerçekten böyle olmuş” diyebilmeli ve inanmalı. Tarihî eser yazmak çok meşakkatli. Size hangi birini anlatayım ki! Ben eserlerimde -inandığım- hakikati yazdım. İbni Sina’nın hayatı, Birunî’nin hayatı. Bu ikisi kardeş olmuş. Birunî matematik yoluyla Amerika’yı

kolayca keşfetmiş. Kolomb gibi kâşifler oraya giderek keşfetmişler ama önce o söylemiş. Dünyanın yuvarlak olduğunu ilk önce o söylemiş. Peki bunu nasıl tespit etmiş. Bu konuda da ilginç bir hikaye var. O, Hindistan'da yüksek bir zirveye çıkarken bir ağaç görür. Yolun yarısındayken ağacın yarısı görünmektedir. Tepeye çıktığında ise ağacın tamamını görür. Hesaplayarak dünyanın yuvarlak olduğunu tahmin etmiş. Bir de, şu bizim yaşadığımız yerden batıya doğru gidilecek olsa karalar biter sonra su başlar. Atlantik Okyanusu. Su da bittikten sonra yine karaların başlaması gerekir. Eğer öbür tarafta kara olmasa, dünya çöker, diye düşünmüş. O böyle büyük insan.

Tarihi romanlarınızın şahıs kadrosu hem tarihi şahsiyetler hem de hayali kişiliklerden müteşekkil. Başarılı bir roman için bu denge nasıl sağlanmalıdır?

Eğer sadece tarihî şahıslardan ibaret olursa, o zamanın hayatı böyle açık yansıtamaz. O zamanın sıradan insanlarını esere katmazsanız sadece Sultan Mahmut, İbni Sina, Birunî, Uluğbey gibi tarihî şahıslardan roman oluşturamazsınız. Halkı temsil eden, halkın günlük yaşamını temsil eden kişiler de olmalı. İşte Uluğbey'in Hazinesi. Uluğbey hayatında bir kere göçmen Türklere yani Abdulhayırhan'a saldırmış. Abdulhayırhan, Uluğbey'i yenmiş. Uluğbey kaçmış. Göçmenler etrafını sarmış. Onun ölmesi gerekti. O sırada Türkistanlı Baba Hüseyin adlı bir göçmen onu kurtarır. Şunun temelinde ben Kalender Karnakî tipini oluşturdum. Ona Baba Hüseyin değil de Kalender Karnakî dedim. Eğer Birunî, İbni Sina, Uluğbey gibi sırf tarihî kişilikleri yazarsanız tarihi anlatmış olursunuz. Yazarın eklemeler yapmaya hakkı vardır. O zamanın günlük yaşamını, tarihî gerçekleri, tarihî kişilikler dışındaki karakterlerle tasvir eder.

Eserlerinizin en başarılı tarafı bana göre tarihi vaka ile hayali olayları iç içe geçirmedeki ustalığınız.

Yazarlığın sırları bunlar. Aslında şöyle de söylenebilir. Yazacağımız eseri kurulacak bir binaya benzetebilirsiniz. Onun kapısı, camları, tavanı vb. hepsinin önceden bir planı hazırlanır. Bir plan yoksa inşaata başlayamazsınız. Fakat inşaat aşamasında bu plan üzerinde değişiklikler yapmak mümkündür. Yazarlık da böyle bir şey işte. Kurguladığımız mevzuyu gerekli gördüğünüz yerlerde değiştirirsiniz.

Her yazar iyi bir okurdur aynı zamanda. En çok okuduğunuz, başarılı bulduğunuz yazar/lar kimlerdir?

Biz Sovyetler döneminde büyüdük. Bu yüzden Doğu edebiyatını çok iyi takip ettiğimiz söylenemez. Bu gerçeğin altını çizmek gerek. Bizim Türk edebiyatından kimleri tanıdığımızı tasavvur edebilir misin? Aziz Nesin ve Nazım Hikmet. Mesela büyük yazarlarımızdan Yaşar Kemal'in hiçbir kitabını okumuş değiliz. Çalıkuşu'nu Sovyetler döneminden sonra okuduk. Gençlerin tercümeyle ağırlık vermeleri gerekiyor. Günümüzde tercüme edilebilecek her türlü eseri yayımlamak mümkün. Ana hatlarıyla edebi alakalarımız şimdi iyi gibi görünüyor. Eskiden biz Arap edebiyatından neyi biliyorduk? Bin Bir Gece'yi, onlar da masallar. İran edebiyatından sadece Korkunç Tahran adlı roman vardı bizim bildiğimiz. Yazarını da hatırlayamıyorum şimdi. Gerçekten Şark edebiyatını hiç öğrenemedik. Biz Rus edebiyatını okuduk, öğrendik. Rus edebiyatı oldukça zengin. Onda Tolstoy, Dostoyevski, Çehov, Puşkin var. Biz Rus edebiyatıyla yetiştik. Rusçayı Arapçadan ve Türkçeden daha iyi öğrendik. Arapça görmedik, okumadık. Rus edebiyatı aracılığıyla Batı edebiyatını, Shakespeare'i, Mark Twain'i, Bernard Şou'yu iyi öğrendik. Onlar büyük yazarlardı. Son günlerde Batı'da büyük bir yazar daha çıktı ve bütün dünyada meşhur oldu, Nobel ödülü aldı: Gabriel Garcia Marquez. Bir romanı Özbekçeye tercüme edildi.

Bağımsızlık dönemi Özbek edebiyatı hakkında ne söylemek istersiniz?

Yeni yazarlar elbette var. Şimdi hepsinin adını bir bir sayacak değilim. Bu yeni yazarların eserlerine ulaşmak da pek kolay değil. Şu an edebiyatçılar bazı sıkıntılar yaşıyorlar. Kitap bastırmak çok zor. Bir kitabı yayımlamak için bazı yayınevleri üç milyon som istiyorlar. Yazarlar üç bin somu ancak verebilecek durumda halbuki. İnşallah daha iyi olacak. Şartlar düzeldikçe daha çok eser yazılacak. Nesirden çok nazım biraz daha ön plana çıktı. Genç şairler yetişiyor.

Siz hiç şiir yazdınız mı? Denediniz mi?

Gençken yazmıştım. Şimdi yazmıyorum.

Geriye dönük olarak neler söylemek istersiniz?

Ben on yedi yaşında askere gittim. Komünisttim. Babamı komünistler vurmuşlar. Dedem dindar idi, şeyh idi. Bu yüzden çok sıkıntılar çekti. Ben kendi isteğimle - o yaşta - askere gittim. Komsomol oldum. Bunların hepsinin yanlış olduğunu Stalin dönemi ifşa edildikten sonra anladık. Gözümüz biraz açıldı.

Eserleriniz kaç dile çevrildi?

Şimdiye kadar yazdıklarımın yüzde doksanı Rusçaya çevrildi ve neşredildi. Ayrıca Almanca, Avrupa'nın diğer dilleri ve Çinceye de çevrildi. Tam sayısını bilemiyorum. Türkiye'de de üç kitabım yayımlandı. Türkiye'deki arkadaşlardan telif ücreti almadım.

Son olarak, yazarlıkla ilgili, başımızdan geçen önemli bir hatıranız var mı? Türkiye'deki okurlarınızla paylaşabilir misiniz?

İkinci Dünya Savaşı'nın son döneminde Japon cephesine gönderildik. Bulduğumuz yerde, Port-Artur'da bir Japon generali esir tutuluyordu. İki kızı vardı. Uzatmayayım, bu generalin Moriko adlı küçük kızıyla tanıştık ve aramızda bir gönül bağı oluştu. Onlar Japonya'ya iade edildiler. Ben de vatanıma döndüm. Uzun yıllar sonra Moriko eşyle birlikte Özbekistan'a gelmiş. Beni kaldıkları otele çağırdılar. Gittim, kısa bir görüşmemiz oldu. Dünya küçük işte. Kırk elli yıl sonra bile geride bıraktığımız insanlar karşınıza bir anda çıkabiliyorlar. Ben bu hatıramı son çıkan kitabımın içinde hikaye olarak yazdım. Kitabın adını da Qaydasan Moriko (Neredesin Moriko) koydum. Kitap henüz yeni çıktı. İşte ilk olarak da sana imzalayarak veriyorum. Belki Türkçeye sen çevirirsin.